



بررسی آثار مجازات های جایگزین حبس در بازپروری بزهکاران

فاطمه نظرپور

کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی دانشگاه آزاد شهرکرد
Fatemeh Nazarpour1377@gmail.com

چکیده

کیفر حبس به عنوان یکی از واکنش های اجتماعی علیه پدیده مجرمانه در تمام جوامع بشری مورد استفاده بوده است اما با گذشت زمان و توسعه مطالعات علم جرم شناسی، حقوقدانان بدین نتیجه رسیده اند که مجازات حبس کارآیی لازم را نداشته و صرفاً جنبه سرکوب و تنبیه دارد. بنابراین نهادی با عنوان مجازات های جایگزین حبس در حقوق جزا و در واکنش به بزهکاری پیش بینی گردید. این نهاد بیشتر به دنبال اصلاح و بازگشت مجرمین به جامعه به عنوان یک فرد هنجار و قانونمدار می باشد که در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ نیز پیش بینی شده است. لذا پژوهش حاضر با استناد به مطالعات صورت گرفته و تحلیل قانون مجازات اسلامی و دیدگاه های جرم شناختی بدین نتیجه می رسد که نهاد مجازات های جایگزین حبس به منظور اصلاح و بازپروری در قانون مجازات اسلامی دارای شرایط و مصادیقی است که اختیارات مراجع قضایی را در اعمال آن محدود می نماید که این می تواند منجر به طرد مجرمین از جامعه و در نهایت شکست سیاست اصلاح و بازپروری در نظام عدالت کیفری گردد.

واژگان کلیدی: اصلاح، بازپروری، جایگزین حبس، دوره مراقبت

۱. مقدمه

۱.۱ بیان مسئله

هر جا که جامعه ای وجود دارد، حقوق نیز وجود دارد و در جایی که دولت ها وضع مقرراتی را برای جریان منظم و هماهنگی زندگی اجتماعی مفید تشخیص می دهند، ضروری است که این مقررات درباره کسانی که آنها را نقض می کنند به موقع اجرا گذاشته شود و ضمانت اجراهای پیش بینی شده نیز علیه آنان اعمال گردد.

حال شدیدترین این ضمانت اجراها از نوع کیفری و بویژه مجازات حبس می باشد که موجب طرد بزهکار از اجتماع شده و بیشتر جنبه سرکوب گری دارد و به شخصیت بزهکار به عنوان یک انسان که باید بعد از تحمل مجازات مجدداً به جامعه برگردد، توجهی نمی گردد. بنابراین می توان گفت که زندان به عنوان یک مجازات نه تنها در راستای اهداف اصلاح و درمان موثر نیست، بلکه منجر به قطع رابطه زندانی با زندگی عادی، خانواده، کار و اطرافیان خواهد شد. این مجازات علاوه بر مجرم بر زندگی اطرافیان مجرم نیز تاثیرگذار خواهد بود. به همین لحاظ امروزه سیستم های عدالت کیفری از کیفرگرایی محض به رویکردهای نوین اصلاح و درمان و بازسازی اجتماعی مجرمین روی آورده اند و دیدگاه های نوین جرم شناسی و جامعه شناسی کیفری بر این اساس استوار می باشد که استفاده از زندان تنها به عنوان آخرین حکم برای مقابله با مجرمان خطرناک در نظر گرفته می شود.



۹^{امین} کنفرانس بین المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق ۲۹ و ۳۰ آذر ۱۴۰۲ | دانشگاه تهران

بنابراین در راستای تحول یافته های جرم شناسی، امروزه نهادی با عنوان مجازات های جایگزین حبس در حقوق جزا مطرح شده است که در این مجازات ها، برخلاف مجازات حبس بیشتر به شخصیت مجرم توجه می گردد. چرا که نه تنها مجرم از جامعه دور نمی شود بلکه در کنار زندگی عادی خود، تحت مراقبت قرار گرفته و از فضای و بالتبع تفکر مجرمانه دور می گردد. لذا با توجه به مقدمات فوق الذکر؛ در پژوهش حاضر درصدد بررسی و پاسخگویی به این سوالات هستیم که: اولاً؛ مجازات های جایگزین حبس چه تاثیری بر اصلاح و بازپروری مجرمان دارد؟ ثانیاً؛ اهداف اصلاح و بازپروری مجازات های جایگزین حبس چه میزان در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ پیش بینی شده است؟

۲.۱ اهمیت موضوع

جرم به عنوان پدیده ناهنجار اجتماعی تلقی می گردد که نظم عمومی را تهدید می کند. اما علاوه بر این باید به جرم به عنوان یک آسیب اجتماعی هم نگاه شود که مجرم، قربانی ناملایمات موجود در اجتماع شده است. به عبارت دیگر؛ باید در وقوع جرم به مجرم به عنوان یک شهروندی که مرتکب رفتار ناهنجار شده و بیش از پیش نیازمند کمک می باشد، توجه گردد. بر همین اساس آنچه در این خصوص اهمیت دارد اصلاح و بازپروری مجرمین می باشد. چرا اعمال مجازاتهای خشن و سرکوبگرانه نسبت به وی منجر به دور شدن وی از جامعه و ایجاد تفکر انتقام و در نتیجه تبدیل به یک مجرم خطرناک در آینده می گردد. لذا مطابق یافته جرم شناسی در واکنش به جرم در وهله اول باید اصلاح و بازپروری مجرم مدنظر قرار گیرد که یکی نهادهایی که به منظور تحقق این هدف در قانون مجازات اسلامی پیش بینی شده، مجازات های جایگزین حبس می باشد. بنابراین لازم است آثار این مجازات و خلاهای احتمالی آن در عمل مورد بررسی قرار گیرد تا بدین طریق بتوان به مجرم به عنوان یک بیمار و نه شخص ناهنجار کمک نمود.

۳.۱ ادبیات و پیشینه موضوع

با توجه به اینکه پژوهش حاضر درصدد بررسی آثار مجازات های جایگزین حبس در اصلاح و بازپروری مجرمین می باشد. لذا مطالعات زیر تا حدودی با موضوع مرتبط می باشند:

- مقاله «مجازات های جایگزین حبس در تحقق اهداف حاکم بر مجازات ها» نوشته رحمان بن سعید و همکاران (۱۴۰۰). در این پژوهش، نگارنده به مقایسه دو مجازات حبس و جایگزین های حبس در اصلاح و تزکیه مجرم پرداخته است. اما به این امر که تا چه حدودی اعمال این نهاد موفقیت آمیز بوده و اینکه این مجازات در نظام عدالت کیفری ایران تا چه میزان مورد توجه قرار می گیرد، اشاره ای نشده است.

- مقاله «بررسی تاثیر مجازاتهای جایگزین حبس بر بازاجتماعی شدن مجرمین و پیشگیری از تکرار جرم» نوشته محمدکاظم کریمی (۱۴۰۰). در این مقاله نیز نگارنده به مجازات حبس و عدم کارایی آن در روند اصلاح و بازپروری مجرمین و نیز به تبیین مفهوم مجازات جایگزین حبس و مصادیق آن اشاره شده است.

- مقاله «بررسی جایگزین های حبس در نظام جزایی ایران با تاکید بر اصل تناسب» نوشته محمد دشتبانی روزبهانی و همکاران (۱۹۷). در این پژوهش نیز نگارنده به رعایت اصل تناسب در تعیین مجازات های جایگزین حبس پرداخته اما به نتایج حاصل از اعمال مجازات های جایگزین حبس و نقش آن در تحقق هدف اصلاح و بازپروری اشاره ای نشده است.

- لذا پژوهش حاضر از دو بعد دارای نوآوری می باشد: اولاً در این پژوهش مفهوم مجازات های جایگزین حبس، مصادیق آن و نظریه اصلاح و بازپروری بررسی می گردد. ثانیاً وضعیت اصلاح و بازپروری مجازات های جایگزین حبس در قانون مجازات اسلامی و خلاهای موجود در این قانون مورد بررسی قرار می گیرد.

۴.۱ اهداف پژوهش

با ارتکاب بزه توسط مرتکب، دگرگونی های مختلفی در روابط فردی و اجتماعی وی حادث می گردد و الزاماتی پیرامون این وضعیت جدید به وجود می آید که پاسخ دهی مطلوب به آنها، مستلزم برنامه ریزی دقیق در تمامی سطوح است. چرا که هر گونه اقدام و تصمیم گیری شتابزده و سرکوب بزهکار به عنوان معضل اجتماعی می تواند منجر به تقویت روحیه انتقام جویی در وی گردد که در نهایت منجر به مبدل شدن وی به شخصیت مجرمانه پرخطر می گردد. لذا آنچه که در برخورد با مجرمین اساسی بوده و حائز اهمیت است، توجه به شخصیت بزهکار و اصلاح و بازپروری وی به جامعه می باشد. لذا در این پژوهش درصدد هستیم جایگاه مجازات های جایگزین حبس را در امر اصلاح و تربیت بررسی نموده و بر اساس یافته های این بررسی، قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ را نیز مورد مطالعه قرار دهیم تا بتوانیم خلاهای قانونی را شناسایی کرده و در تحقق بهتر هدف اصلاح و تربیت راهکارهای مناسبی ارائه نماییم.

۵.۱ فرضیه های پژوهش

به نظر می رسد که با توجه به اینکه مجازات های جایگزین حبس مانع از ورود مجرمین به زندان شده و جنبه سرکوب و تنبیه در آن وجود ندارد و بیشتر به شخصیت مجرم توجه می گردد. لذا گامی موثر در راستای اصلاح و بازپروری مجرمین می باشد. همچنین این نهاد در با هدف اصلاح و بازگشت مجرمین به جامعه در قانون مجازات اسلامی نیز پیش بینی شده است اما دارای خلا های و ایراداتی می باشد.

۲. روش تحقیق

این تحقیق از نوع نظری بوده و روش تحقیق به صورت توصیفی- تحلیلی می باشد و روش جمع آوری اطلاعات به صورت کتابخانه ای است و با مراجعه به اسناد، کتب و مقالات صورت گرفته است.

۳. یافته ها

با توجه به مطالعات انجام شده در پژوهش حاضر می توان گفت که مجازات های جایگزین حبس جنبه اصلاح و بازپروری دارند اما در قانون مجازات اسلامی علیرغم پیش بینی این نهاد دامنه آن با درج شروط متعدد محدود شده و همچنین واگذاری صدور آن به اختیار قاضی معقول نیست. چرا که باید نسبت به همه مجرمین اصلاح و بازپروری انجام شود. همچنین مصادیق این مجازات در قانون مجازات اسلامی دارای آثار اصلاح و بازپروری مطلق نیستند.



۴. بحث

۱،۴ کلیات

در این بند ابتدا به بررسی مفهوم اصطلاحات مرتبط با موضوع پژوهش می پردازیم:

۱،۱،۴ مجازات های جایگزین حبس

برای این که بتوان تعریفی از مجازات حبس ارائه داد، ابتدا لازم است تعریفی از مجازات حبس که به نوعی وابسته به این نوع از مجازات می باشد، ارائه گردد.

کیفر حبس به عنوان یکی از واکنش های اجتماعی علیه پدیده مجرمانه همواره مورد توجه بشر و قانونگذاران در تمام جوامع بشری بوده است. این کیفر، با گسترش جوامع و پیشرفت بشر؛ در قالبی قانونمند تدوین گردید. به عبارتی؛ جایگزین بسیاری از کیفرهای سخت و خشن روزگاران پیشین گردید. (مطبوع، ۱۳۹۰) لذا در تعریف این نوع مجازات در قانون جزا می توان گفت که؛ مجازات حبس عبارتست از: سلب آزادی و اختیار در مدت معین یا نامعین که در آن زمان حالت انتظار و ترخیص نباشد و گرنه توقیف معادل بازداشت خوانده می شود. بنابراین ویژگی اصلی مجازات حبس، سلب آزادی و دور شدن مجرم از جامعه می باشد.

لذا با توجه به ویژگی مجازات حبس و تأثیرات بد و محیط های نامناسب آن، اعمال چنین مجازاتی بر محکومین آن باعث شد که مسئولین امر و کارشناسان اجتماعی و حقوقدانان در جهت بهبود وضع زندانیان و جایگزین کردن مجازات های دیگر به جای آن بکوشند که در نهایت مفهومی با عنوان مجازات های جایگزین حبس مطرح گردید. این مجازات ها عبارتند از: مجموعه ای از ارزیابی ها، راه حل ها، تصمیم گیری ها و خدماتی که حوزه های قضایی جهت جانشین نمودن حبس و زندان برای افراد محکوم و بزهکار در نظر می گیرند و محکومین تحت نظارت، شرایط و قواعد از پیش تعیین شده به جای تحمل کیفر زندان، به ارائه ی خدمات عام المنفعه به منظور جبران خسارت وارده به قربانیان جامعه می پردازند. (ابراهیمی، ۱۳۸۹)

بنابراین مجازات های جایگزین حبس به عنوان یک مکانیسم و بازار مناسب می باشد و در قوانین موضوعه نیز از اهمیت بالایی برخوردار است و این مجازات ها را می توان با توجه به شخصیت مجرم به کار گرفت و از این مجازاتها به نحو احسن بهره جست. با اعمال این مجازات ها، هم شخص مجرم متنه شده و از رفتار و عملکرد خود پشیمان شده و در بازسازی و اجتماعی شدن وی تأثیر به سزایی داشته و هم ضرر و زیان متضرر از جرم تا حدودی جبران شده و با اعمال این گونه از مجازات، تسلی خاطر وی حاصل می شود.

۲،۱،۴ اصلاح و بازپروری

اندیشه بازپروری بزهکاران برای نخستین بار با الهام از دانش پزشکی از سوی بنیان گذاران مکتب تحقیقی وارد گستره علوم جنایی شد. پایه گذاران این مکتب به ویژه سزار لمبرزو معتقد بودند که بزهکاری نوعی بیماری زیستی- سرشتی است که باید با بهره جستن از ابزارهای بالینی، پزشکی زمینه های اصلاح و درمان بزهکاران را فراهم نمود. (صفاری، ۱۳۸۴)

بنابراین اصلاح و بازپروری، مجموعه اقداماتی است که برای درمان، اصلاح و ارشاد مجرمین و بازگشت مجدد آنها به اجتماع صورت می گیرد.

برناد بولک در کتاب کیفرشناسی خود در تبیین مفهوم اصلاح و بازپروری بیان می دارد که منظور از اصلاح آن است که فرد به سوی پیروی از قواعد اولیه زندگی سوق داده شود. لذا طبق دیدگاه وی، منظور از اصلاح صرف بازگشت به زندگی عادی بوده و اصلاح اخلاقی را در بر نمی گیرد. (نیازپور، ۱۳۸۵) این تعریف نمی توان در زمینه اصلاح و بازپروری مورد قبول واقع گردد. چرا که اصلاح



نهمین کنفرانس بین‌المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق ۲۹ و ۳۰ آذر ۱۴۰۲ | دانشگاه تهران

اخلاقی و شخصی در فرد مهم تر از اصلاح اجتماعی او است و فرد می‌بایست علاوه بر اصلاح اجتماعی، اصلاح اخلاقی نیز در باطن او ایجاد گردد. زیرا اصلاح اخلاقی باعث ایجاد ثبات در شخصیت و باطن فرد می‌شود ولی اجتماع دچار دگرگونی و تحول است لذا با تحول و دگرگونی ممکن است فرد باز دچار شکست شود. خصوصاً توجه به اصلاح اخلاقی فرد دارای حالت خطرناک که هنوز موفق به شکست هنجارها و ارزش‌های اجتماعی نشده است، اصلاح اجتماعی تکافوی جلوگیری از انجام جرم در مورد این فرد را پاسخگو نخواهد بود.

بنابراین می‌توان گفت که بازپروری مجرمان دربرگیرنده مجموعه تدابیر نظام عدالت کیفری است که با واقع‌گرایی و توجه به وضعیت فردی و محیطی مجرمان به دنبال اصلاح آنان و پیشگیری از تکرار بزهکاری است.

۲،۴ مجازات‌های جایگزین حبس در قانون مجازات اسلامی

در این بند شرایط اعمال مجازات‌های جایگزین حبس بر اساس قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و نیز مصادیق آن مورد تحلیل قرار می‌گیرد:

۱،۲،۴ شرایط اعمال مجازات‌های جایگزین حبس

در خصوص شرایط اعمال مجازات‌های جایگزین حبس، ماده ۶۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مقرر می‌دارد: «مجازات‌های جایگزین حبس عبارت از دوره مراقبت، خدمات عمومی رایگان، جزای نقدی، جزای نقدی روزانه و محرومیت از حقوق اجتماعی است که در صورت گذشت شاکی و وجود جهات تخفیف با ملاحظه نوع جرم و کیفیت ارتکاب آن، آثار ناشی از جرم، سن، مهارت، وضعیت، شخصیت و سابقه مجرم، وضعیت بزه دیده و سایر اوضاع و احوال، تعیین و اجراء می‌شود.»

با توجه به ماده فوق‌الذکر، برای صدور مجازات‌های جایگزین حبس باید اولاً شخصیت و سابقه مجرم مدنظر قرار گیرد. حال سوالی که به ذهن می‌رسد این است که اگر مرتکب قبلاً سابقه بزهکاری داشته باشد، امکان اعمال مجازات‌های جایگزین حبس وجود ندارد؟ در پاسخ به این سوال می‌توان گفت که با توجه به اینکه مجازات‌های جایگزین حبس ابتدا به منظور دور کردن مجرم از فضای جرم‌زای زندان تدوین شده‌اند. لذا مجرمی که قبلاً سابقه بزهکاری داشته و مجازات نیز در مورد او اجرا گردیده و مجدداً مرتکب جرم دیگری شده، پس می‌توان نتیجه گرفته که سیاست طرد و تنبیه صرف در مورد او پاسخگو نخواهد بود. لذا محروم کردن مجرمین با سابقه از مجازات‌های جایگزین حبس منطقی و معقول نیست. چرا که همه انسانها با ذاتی پاک به دنیا آمده و تحت شرایط موجود در اجتماع به سمت جرم‌گرایش پیدا کرده است. لذا باید امکان بازپروری و برگشت به جامعه برای همه مجرمان به صورت یکسان فراهم گردد.

همچنین از شرایط دیگر اعمال مجازات‌های جایگزین حبس، گذشت شاکی و وجود جهات تخفیف می‌باشد. هر چند در این خصوص رای وحدت رویه مقرر داشته است که این شروط در مواردی که اعمال مجازات‌های جایگزین حبس الزامی هستند، لازم نیست. اما باید در نظر داشت که مجازات‌های جایگزین حبس در کنار جبران خسارت‌های وارده به بزه دیده اعمال می‌گردد و در وهله اول،

^۱ رای وحدت رویه شماره ۷۴۶ مورخ ۲۹/۱۰/۱۳۹۴ هیات عمومی دیوان عالی کشور: از مجموع مقررات مربوط به مجازات‌های جایگزین حبس، موضوع فصل نهم قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ به ویژه اطلاق مواد ۶۵، ۶۶، ۶۸ و ۶۹ قانون مذکور چنین مستفاد می‌گردد که تعیین و اعمال مجازات‌های جایگزین حبس به شرح مندرج در مواد فوق‌الاشاره الزامی بوده و مقید به رعایت شرایط مقرر در ماده ۶۴ قانون مجازات اسلامی از قبیل گذشت شاکی یا وجود جهات تخفیف نمی‌باشد.



۹مین کنفرانس بین‌المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق ۲۹ و ۳۰ آذر ۱۴۰۲ | دانشگاه تهران

هدف آن اصلاح و بازپروری است. لذا مشروط نمودن آن به گذشت شاکی در هر شرایطی ناعادلانه می باشد. چرا که هدف ما در برخورد با مجرمین، درمان آنان در جامعه است و مجازات نباید به گونه ای باشد که این افراد برای همیشه از حضور در جامعه محروم شوند و نتوانند به جامعه و خانواده خود برگردند. (رحمان بن سعید و همکاران، ۱۴۰۰) بنابراین با این استدلال قرار دادن این شروط در قانون مجازات اسلامی منطقی نمی باشد.

۲،۲،۴ مصادیق مجازات های جایگزین حبس

مجازات های جایگزین حبس بر اساس ماده ۶۴ قانون مجازات اسلامی عبارتند از:

الف- دوره مراقبت؛

به مدت زمانی گفته می شود که در طی آن، محکوم به حبس، به حکم دادگاه و تحت نظارت قاضی اجرای احکام، به انجام یک یا چند مورد از دستورهای مندرج در تعویق مراقبتی محکوم می شود.

ب- خدمات عمومی رایگان؛

خدماتی است که با رضایت محکوم، حکمی برای مدت معینی صادر شده و با نظارت قاضی اجرای احکام، اجرا می شود؛ به بیان دیگر خدمات عمومی رایگان یا کار عام المنفعه؛ فعالیتی است که بر موجب آن دادگاه به مجرم پیشنهاد می کند تا با انجام کاری به نفع جامعه به جای رفتن به زندان، درصدد جبران خطای مرتکب شده برآید. از آنجا که حکم به خدمات عمومی برای محکوم، محدودیتهای جسمانی و روانی دارد، باید برای انجام آن کارها راضی باشد، یعنی مجرم حق دارد کاری را که میلی برای انجامش ندارد و از او خواسته شده است، انجام ندهد و فقط در صورت رغبت شخصی است که کار محول شده را به درستی انجام می دهد. (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۶)

ج- جزای نقدی؛

جریمه نقدی عبارت است از مبلغی وجه نقد که مجرم به عنوان مجازات، مکلف به پرداخت آن است.

د- جزای نقدی روزانه؛

عبارت است از یک هشتم تا یک چهارم درآمد روزانه محکوم که به شرح مقرر در ماده ۸۵ قانون مجازات اسلامی بدان حکم شده را با نظارت قاضی اجرای احکام پرداخت نماید.

ه- محرومیت از حقوق اجتماعی؛

این نوع محرومیت یکی از مصادیق واکنش جامعه در مقابل جرم و بزهکاری است که در حقوق کیفری درباره آن بحث می شود؛ بدین معنا که شخص در اثر ارتکاب برخی از جرائم و محکومیت کیفری، از تمام یا برخی حقوق و مزایای اجتماعی و سیاسی خویش محروم می شود. این مجازات با مزایای اجتماعی و سیاسی افراد و حقوق و آزادیهای مشروع و قانونی شهروندان سروکار دارد و در مواقعی این حقوق و آزادی ها را محدود می کند یا شخص محکوم را از آن محروم می کند. بنابراین حقوق اجتماعی عبارت است از

^۲ ماده ۴۳: تعویق مراقبتی همراه با تدابیر زیر است:

الف- حضور به موقع در زمان و مکان تعیین شده توسط مقام قضائی یا مددکار اجتماعی ناظر

ب- ارائه اطلاعات و اسناد و مدارک تسهیل کننده نظارت بر اجرای تعهدات محکوم برای مددکار اجتماعی

پ- اعلام هرگونه تغییر شغل، اقامتگاه یا جابه جایی در مدت کمتر از پانزده روز و ارائه گزارشی از آن به مددکار اجتماعی

ت- کسب اجازه از مقام قضائی به منظور مسافرت به خارج از کشور



حقوقی که قانون گذار برای اتباع کشور به رسمیت شناخته است و فرد آن را در ارتباط با مصالح عمومی جامعه و حاکمیت سیاسی دولت اعمال می کند. (مختار جوزانی و اسدی، ۱۳۹۶)

۳.۴ اصلاح و بازپروری بزهکاران در مجازات های جایگزین حبس

با توجه به مفهوم اصلاح و بازپروری می توان گفت که یکی از دلایل اصلی مجازات های جایگزین حبس در قانون مجازات اسلامی و استفاده از مجازات زندان به عنوان آخرین راهکار؛ اصلاح مجرم، جامعه پذیری او و جلوگیری از تکرار جرم است. مجازات زندان علاوه بر آسیب های روحی، اختلافات خانوادگی، مشکلات اقتصادی، مشکلات اجتماعی را نیز برای مرتکب به دنبال دارد. زیرا این افراد پس از پایان مدت حبس از زندگی اجتماعی خودشان رانده می شوند و جامعه به دلیل داشتن سوء سابقه مجرم و انحراف اجتماعی او، پذیرای وی نخواهد بود و همین عامل، هدف مجازات را منحرف می کند. (والهی و احسان پور، ۱۳۹۵)

بنابراین می توان گفت که اعمال مجازات های جایگزین حبس به دنبال یافته های دیدگاه برجسب زنی در تلاش است که مجرم را از محیط فسادزای زندان و سرزنش های جامعه دور کند. زیرا این دیدگاه تاکید دارد که بین سابقه انحرافی فرد، تصویری که فرد از خود پیدا می کند و برجسبی که دیگران به وی می زنند رابطه وجود دارد. (هاشمی، ۱۳۹۷) لذا به هر میزان که شدت مجازات و طرد مجرم بیشتر باشد، به همان اندازه حالت خطرناک در او تقویت و اصلاح و بازپروری دشوار خواهد بود، پس با اعمال مجازات های جایگزین حبس مجرم از برجسب زنی اجتماعی در امان مانده و فرصت بیشتری برای اصلاح و بازپروری پیدا می کند.

حال یکی از مصادیق مجازات های جایگزین حبس، دوره مراقبت می باشد که در واقع با جایگزینی دوره مراقبت ضمن اینکه محکوم واکنش جامعه را در برابر رفتار مجرمانه خود دریافت می کند، بلکه باید تدابیر تعیین شده از سوی قاضی را که بیشتر جنبه آموزشی، اصلاحی دارند، به موقع اجرا گذارد. در واقع با اعمال این مجازات ها مجرم علاوه بر اعتماد به اجتماع، فرصتی جدید برای اصلاح رفتارهای ناهنجار خود می یابد.

اما مسئله اصلاح و بازپروری درباره مجازات جزای نقدی و محرومیت از اجتماعی مورد تردید می باشد. به گونه ای که اعمال جزای نقدی درباره همه مجرمان به یک میزان بازدهی نخواهد داشت. چرا که از یک سو؛ مجرمان با وضعیت مالی بهتر، صرفاً این نوع مجازات را راهی برای فرار از سرکوب و تنبیه تلقی می نمایند. از سوی دیگر؛ محکومی که توان مالی خوبی ندارد آن را به عنوان حربه جامعه علیه خود تلقی می کند و آن را نوعی انتقام جویی جامعه علیه خود به شمار می آورد. بنابراین مشخص است که در این صورت هدف اصلاح و بازپروری به فراموشی سپرده خواهد شد.

همچنین در مجازات محرومیت از حقوق اجتماعی نیز هرچند درباره مجرم، محدودیت فیزیکی همانند محیط زندان ایجاد نمی شود اما وی از حقوق اساسی و مسلم خویش محروم می گردد که بیشتر جنبه تنبیهی و سرکوب برای وی دارد و در واقع به نظر می رسد که این مجازات نمی تواند منجر به اصلاح و بازپروری مجرم منجر گردد. چرا که هیچ گونه اثر اصلاحی نسبت به رفتار و تفکر مجرم ندارد و حتی ممکن است که از دیدگاه محکوم به منزله طرد او از جامعه تلقی گردد.

همچنین در این خصوص عده ای از حقوقدانان معتقدند که محرومیت بعضی افراد از یک سری حقوق می تواند منجر به ضرر به دیگران هم گردد. به این معنا که اگر فردی متخصص در امری به جهت محرومیت از حقوق اجتماعی نتواند در شغلی انجام وظیفه نماید این امر می تواند به ضرر سایرینی باشد که به تخصص او نیاز دارند. (نصوری، ۱۳۹۷)



نهمین کنفرانس بین‌المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق ۲۹ و ۳۰ آذر ۱۴۰۲ | دانشگاه تهران

اما در زمینه خدمات عمومی رایگان زمانی می‌تواند این مجازات جنبه اصلاح و بازپروری داشته باشد که متناسب با شخصیت مجرم و جرم ارتكابی باشد. به گونه‌ای بتوان گفت که با اجرای این مجازات، مجرم از ناهنجار بودن رفتار ارتكابی خویش آگاه شده و درصدد اصلاح آن بر می‌آید.

بنابراین می‌توان گفت که مجازات‌های جایگزین حبس زمانی می‌تواند جنبه اصلاح و بازپروری داشته باشد که متناسب با شخصیت مجرم و وضعیت روانی او باشد و ویژگی‌های بازدارندگی مجازات‌های جایگزین حبس امری مطلق نیست.

نتیجه‌گیری

کیفر حبس به عنوان یکی از واکنش‌های اجتماعی علیه پدیده مجرمانه همواره مورد توجه بشر و قانونگذاران در تمام جوامع بشری بوده است اما با گذشت زمان و توسعه مطالعات علم جرم‌شناسی، حقوقدانان بدین نتیجه رسیده‌اند که مجازات حبس کارآیی لازم را نداشته و صرفاً جنبه سرکوب و تنبیه دارد. بنابراین نهادی با عنوان مجازات‌های جایگزین حبس در حقوق جزا و در واکنش به بزهکاری پیش‌بینی گردید. این نهاد بیشتر به دنبال اصلاح و بازپروری مجرمین به جامعه می‌باشد. زیرا جامعه بیش از طرد مجرمین به اصلاح و بازگشت مجرمین به جامعه نیاز دارد. بنابراین نهاد مجازات‌های جایگزین حبس در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ نیز پیش‌بینی شده است اما شرایط لازم برای اعمال این نهاد منطقی به نظر نمی‌رسد چرا که اولاً اصلاح و بازپروری باید در مورد همه بزهکاران بدون تبعیض مورد هدف باشد. ثانیاً عدم مراقبت و نظارت بر بزهکاران پرخطر و سابقه دار موجب تشدید وضعیت آنان می‌گردد. همچنین با وجود جبران خسارات بزه دیده مقید نمودن این نهاد به گذشت شاکی منطقی به نظر نمی‌رسد. چرا که اصلاح و بازپروری بزهکار هدف اجتماعی می‌باشد که در تحقق آن نیازی به اظهارنظر شاکی نیست. همچنین کارکرد اصلاح و بازپروری در مصادیق قابل اعمال تحت عنوان مجازات‌های جایگزین حبس مطلق نیست. بلکه باید قاضی در انتخاب نوع آن نسبت به هر مجرم و وضعیت او و نوع جرم ارتكابی توجه نماید. به عبارت دیگر نسخه پیچی کلی در مورد همه مجرم هر چند با نوع جرم ارتكابی یکسان، پاسخگویی مناسبی نخواهد داشت.

در نهایت پیشنهاد می‌گردد که در راستای تحقق هدف اصلاح و بازپروری، شرایط اعمال مجازات‌های جایگزین حبس و نیز مصادیق آن در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مورد بازبینی و اصلاح قرار گیرد. تا بدین ترتیب دامنه اعمال مجازات‌های جایگزین حبس با هدف بازپروری توسعه یابد و از میزان مجازات‌های طردکننده در جامعه کاسته شود.

منابع

- ابراهیمی، ابراهیم (۱۳۸۹). پرونده شخصیت در فرآیند کیفری ایران (مطالعه کاربردی)، چاپ اول، انتشارات فکر سازان، ص ۷۹.
- سعید، رحمان و همکاران (۱۴۰۰). بررسی و تحلیل کیفرشناختی مجازات‌های جایگزین حبس، فصلنامه علمی تحقیقات حقوقی آزاد، دوره سیزدهم، شماره ۴۸، ص ۱۲.
- صفاری، علی (۱۳۸۴). حقوق جزا و جرم‌شناسی، چاپ اول، انتشارات کانون معرفت، ص ۱۳۷.
- مختار جوزانی، محمود؛ اسدی، مریم (۱۳۹۶). نگرشی بر قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، تهران، انتشارات خرسندی، ص ۱۲۶.
- مطبوع، ناهید (۱۳۹۰). بررسی ملاک حبس در فقه امامیه و حقوق ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ص ۸.



۹^{امین} کنفرانس بین المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق ۲۹ و ۳۰ آذر ۱۴۰۲ | دانشگاه تهران

نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۸۶). مجازات های جامعه مدار در لایحه قانون مجازات های اجتماعی جایگزین زندان، راهکاری برای کاهش جمعیت زندان، مجموعه مقالات همایش راهکارهای کاهش جمعیت کیفری زندان، تهران، بنیاد حقوقی میزان، ص ۲۴۹.

نصوری، میلاد (۱۳۹۷). تحلیل کیفرشناختی مجازات های جایگزین حبس در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه حقوق، دانشگاه پیام نور واحد دامغان.

نیازپور، امیرحسین (۱۳۸۵). بازپروری بزهکاران در مقررات ایران، مجله فقه و حقوق، شماره ۱۱، ص ۸.

والهی، حمید؛ احسان پور، سیدرضا (۱۳۹۵). جایگاه جایگزین های مجازات حبس با رویکرد فردی کردن آنها در نظام عدالت کیفری ایران، فصلنامه مجلس و راهبرد، شماره ۸۵، ص ۹.

هاشمی، سیده فاطمه (۱۳۹۷). نظریه برچسب زنی در حقوق کیفری ایران، سومین همایش بین المللی فقه و حقوق، وکالت و علوم اجتماعی، ص ۲.